

Hørup

- bebyggelsestyper fra ældre og yngre jernalder

Mikkel Kiildsen
&
Dorthe Kaldal Mikkelsen

Viborg Stiftsmuseum 2009

Bygherrerapport nr. 42

Bygherre: Kjellerup Kommune

ISBN 978-87-87272-87-2

Indledning

Hørup ligger nordvest for Kjellerup, lige nord for Tange å. Kjellerup Kommune ønskede i 2005, at byggemodne i alt ca. 29 ha. I den forbindelse foretog Viborg Stiftsmuseum omfattende prøvegravninger på de berørte arealer. I alt blev der trukket næsten 10 km søgegrøfter. Der var ikke tidligere registreret spor efter fortidsminder i området eller på områderne, der støder umiddelbart op hertil. Den middelalderlige Hørup kirke ligger lige vest for det undersøgte areal. Ofte ligger der bebyggelser fra yngre jernalder og vikingetid i forbindelse med kirkerne.

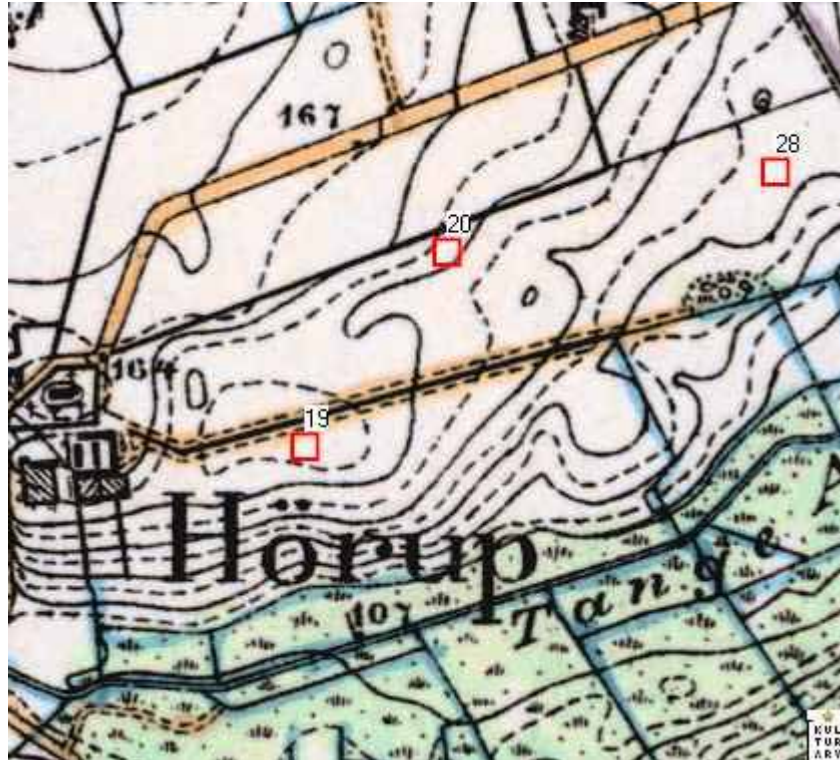

Figur 1. De udgravede områder ligger ved nr. 19 og 20. Nr. 28 hører med til det prøvegravede areal og er siden udgravet af Silkeborg Museum, som har overtaget det arkæologiske ansvarsområde for den gamle Kjellerup Kommune.

Der blev fundet spor efter bebyggelse i et omtrent øst-vestgående bælte hen over den nordligste og højst beliggende del af arealet. På den sydligste del blev der fundet spor efter flere gruber og kogegruber.

Bebyggelses- og aktivitetssporene kan dateres til henholdsvis ældre og yngre jernalder, tiden fra ca. 500 f. Kr. til omkring 750 e. Kr.

I alt blev der udgravet ca. 5.000 m² fordelt på tre felter.

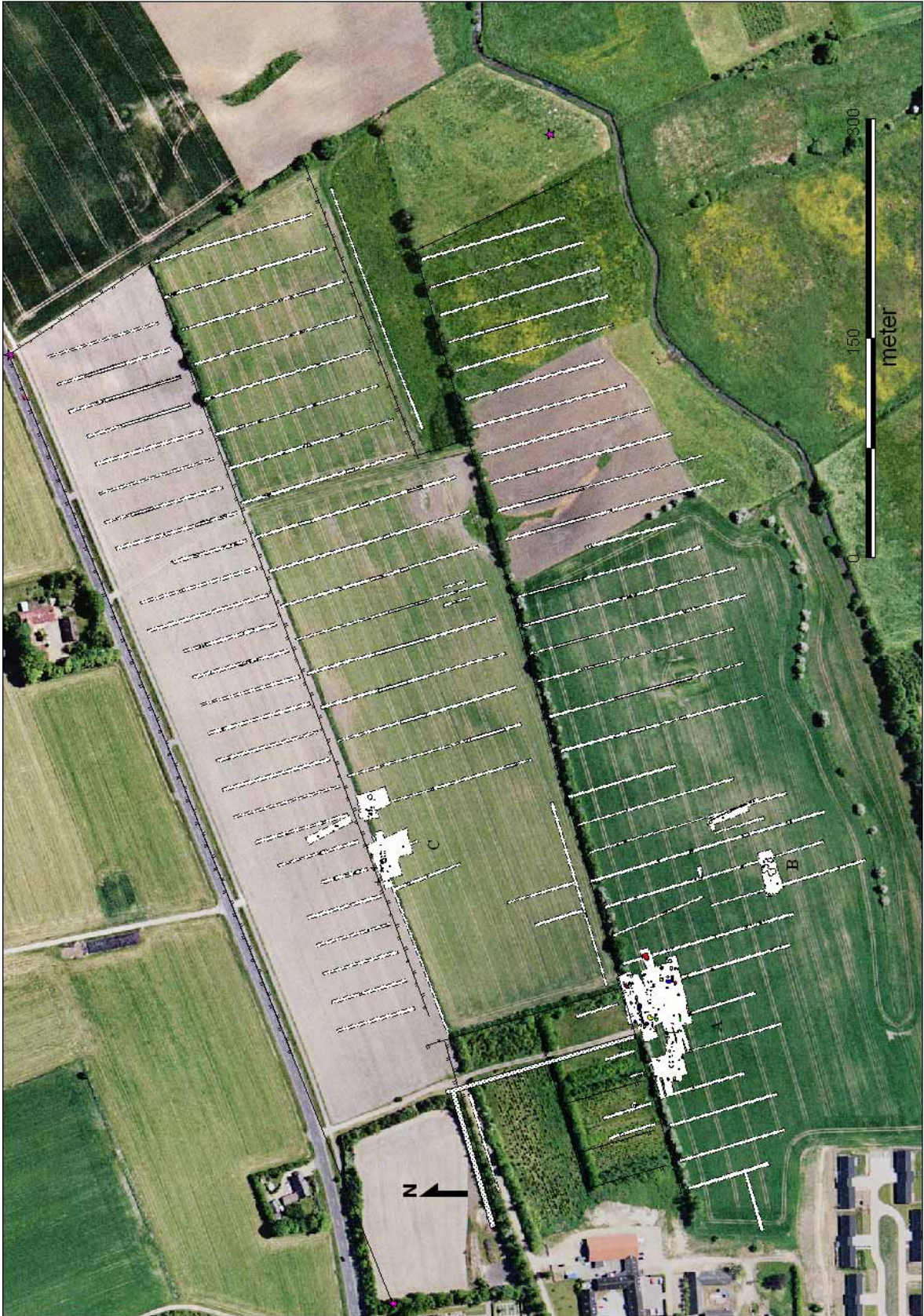

Figur 2. Hørup ligger på et næs ud til en smeltevandsdal, hvori Tange å løber. Området er let kuperet og mod syd er der stejle skråninger ned mod Tange å og flere steder er der fugtige lavninger. De udgravede arealer ligger på relativt højtliggende plateauer nord for åen.

En udgravning af et så stort areal foregår ved en såkaldt fladeafdækning. Med en gravemaskine forsynet med en bred rabatskovl, fjernes muldlaget. Herefter fremstår anlægssporene som mørke pletter i den lyse undergrund. Der ses spor efter hustomter i form af stolpehuller, samt spor efter nogle af de mange aktiviteter, der er foregået på bopladsen i form af forskellige nedgravninger/gruber.

Eksempelvis kogegruber til madlavning, materialegruber, hvor der er taget ler, formodentlig til husenes lerklinede vægge eller lerstampede gulve og tilvirkning af lerkar samt slaggegruber, der vidner om jernudvinding.

Siden er nedgravningerne blevet brugt til affald. En del af affaldet er for længe formuldet, men tilbage ligger eksempelvis rester af ituslåede lerkar.

Figur 3. Oversigtsplan der viser søgegrøfter samt de tre felter, som Viborg Stiftsmuseum har udgravet. Siden er sagen overdraget til Silkeborg Museum.

Bebyggelsessporene

I område A, jf. figur 3 og 4 blev der fundet spor efter fire treskibede langhuse, hvoraf to overlapper hinanden, samt diverse andre aktivitetsspor i form af gruber og kogegruber. At et hus er treskibet betyder, at der har stået to parallelle stolperækker, hvor stolperne har stået parvist gennem husets længdeakse. De har båret husets tagbærende konstruktion og deler huset i tre ”skibe” (dele). Husene har haft vidjeflettede, lerklinede vægge.

Der blev endvidere fundet et par grøftforløb, der formodentlig er rester af indhegninger.

Figur 4. Plan over felt A, hvor der blev udgravet sporene efter fire treskibede langhuse, et par grøftforløb samt diverse gruber.

En gård fra den tid har typisk bestået af et øst-vestorienteret langhus med bolig i vestenden og stald i østenden. Ved husets midte har der været et indgangsrum med adgang fra både nord og syd, hvorfra man har kunnet gå ind i henholdsvis boligen og stalden. Det vil sige en fælles indgang for mennesker og dyr. Foruden langhuset, som har været gårdens hovedbygning, har der været en eller flere mindre økonomibygninger.

Langhusets boligdel har formodentlig været opdelt i flere rum, hvilket kendes fra tilsvarende bebyggelser. Herfra ved man også, at ildstedet har været placeret midt i boligen og at gulvet har været lerstampet.

Figur 5. Grube hvor der er gravet ler op til brug antagelig i forbindelse med husbyggeri. Siden er den blevet fyldt op med affald. Blandt andet en større skårsamling.

I stalden har der været plads til opstaldning af kvæg og givetvis også plads til andre husdyr: svin, får/geder, høns og måske en hest.

Det er vanskeligt præcist at sige, hvad økonomibygningerne har været brugt til, da der ikke er gjort genstandsfund, som vidner herom. Det formodes, at her har været opbevaret redskaber og afgrøder samt at de kan have fungeret som værksteder.

Figur 6. Skårflage fra et stort forrådskar. Karret har haft en randdiameter på 22 cm og været ca. 35 cm højt.

Figur 7. Et gådefuldt stykke. Et 8 cm højt skår med en massiv fod. Foden har en diameter på 3,5 cm. Et specielt udformet bæger eller en del af en ildbuk? Ildbukke optræder altid parvise og er placeret ved ildstedet, når vi er så heldige at finde hele eksemplarer.

I område B var der spor efter forskellige aktiviteter. Her kan nævnes kogegruber til madlavning og slaggegruber, der viser at der er blevet udvundet jern.

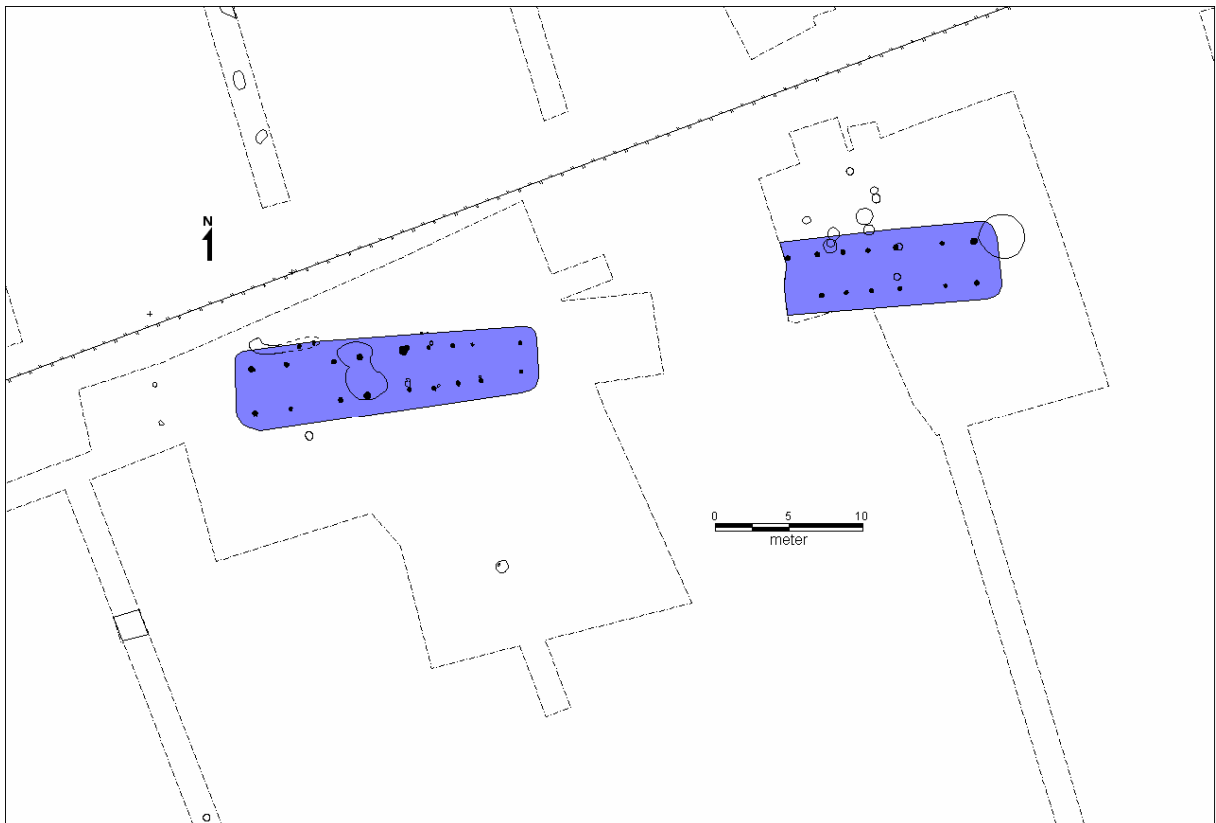

Figur 8. Slaggeklumper fundet i en grube i område B, som er restprodukter efter jernproduktion.

I område C blev der udgravet tre hustomter. To langhuse, hovedbygninger, henholdsvis 20 m og mindst 13 m lange. Begge øst-vestorienterede, som var det almindeligste. Det ene med 9 sæt tagbærende stolper, det andet med 6-7 eller flere sæt tagbærende stolper. Desuden blev der fundet en lille hustomt, en økonomibygning, på ca. 4,5 x 7,5 m, orienteret nordøst-sydvest.

De to langhuse kan ikke være samtidige på grund af deres indbyrdes beliggenhed. I samme felt fremkom diverse gruber. En af gruberne ligger således, at den ikke kan være samtidig med nogen af hustomterne. Der er således registreret anlægsspor fra i alt tre faser.

Husene dateres på baggrund af deres udformning til yngre jernalder (200-700 e.Kr.)

Figur 9. Område C, hvor der blev udgravet to langhuse samt en mindre økonomibygning. Det ikke undersøgte område mellem de to felter, skyldes at der her var nedgravet en samlebrønd med tilhørende rørlægninger.

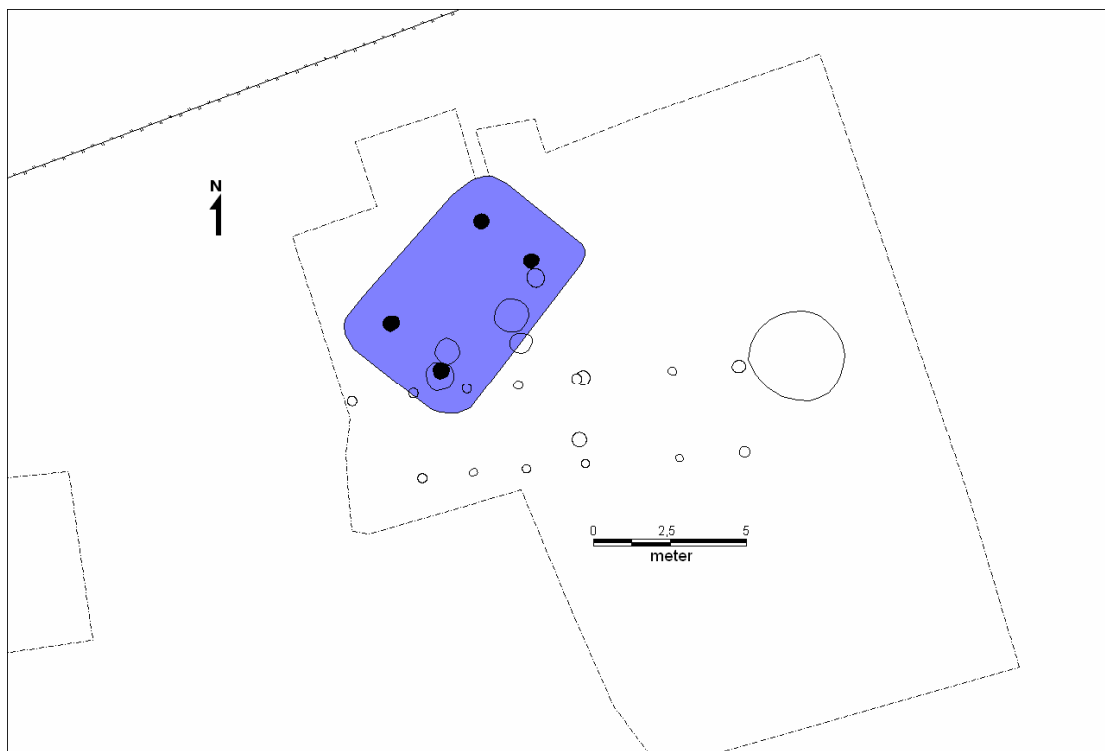
I husenes stolpehuller og i gruberne er der fundet skår fra mange forskellige lerkar. Lerkarrene har været brugt i husholdningen til mange formål og i mange forskellige størrelser: store forrådskar, kogekar, mælkekar, kopper m.m.

I hver husholdning har der også været en kværn til formaling af mel. I Hørup blev der fundet et meget fint eksemplar, nemlig underdelen til en drejekværn, se fig.

Spredt i hustomterne og gruberne blev der også fundet adskillige knusesten, som har været brugt til mange forskellige formål. I husholdningen til eksempelvis at knuse urter m.m. og som slagsten i forbindelse med værkstedsaktiviteter.

Figur 10 . Tre knusesten, der har været brugt som redskaber. Stenen til venstre har knusemærker i begge ender. Desuden på den glatte flade øverst er der et område på ca. 2,5 cm i diameter med svag prikhugning. Måske har den været brugt som en lille amboltsten.

Figur 11. Plan af økonomibygningen i område B.

Figur 12. Underdelen til en drejekværn. Kværnen er 39 cm i diameter og lavet af granit

På et tidspunkt har man opgivet landsbyen og er flyttet til et sted i nærheden. Det var almindeligt i oldtiden, at man flyttede rundt inden for et nærmere afgrænset resourceområde. Som regel boede man i 3-4 generationer et sted, hvorefter bebyggelsen blev flyttet. Vi ved ikke, hvor landsbyen blev flyttet hen, men det kan kommende udgravninger i området måske vise so. Når en landsby blev flyttet blev arealerne dyrket over. Vi har ikke spor efter de forhistoriske marker.

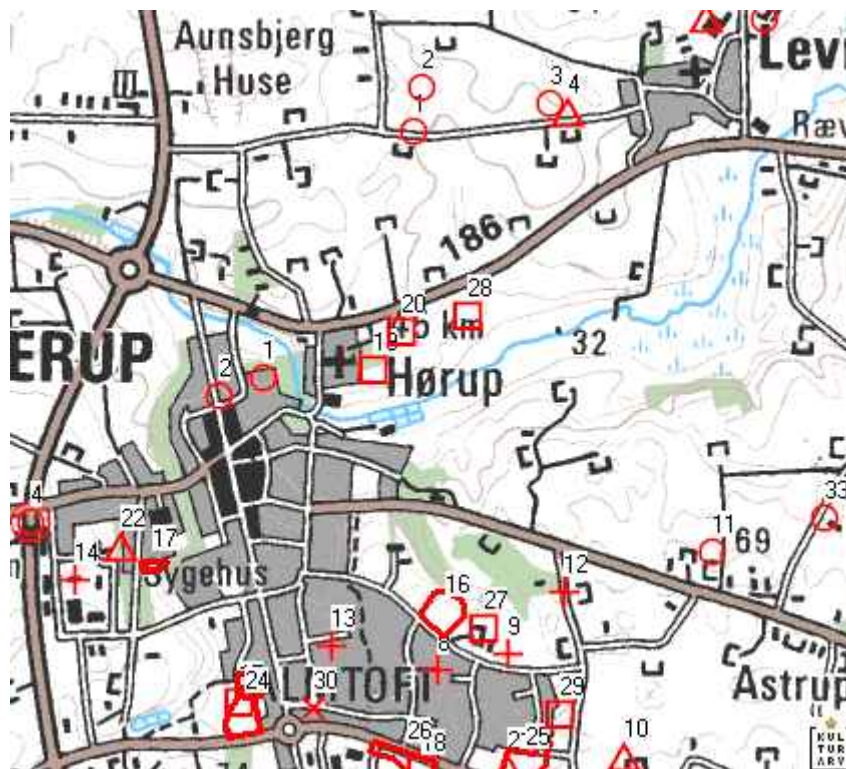
Hørup i et lokalt perspektiv

Fundene i Hørup har givet os en ny og øget indsigt i jernalderens samfund set i relation til tidligere gjorte fund i området.

Der var ikke tidligere registreret fund efter fortidsminder ved lokaliteten, men der findes andre steder i området jernalderfund, som er med til at sætte den i et lokalt perspektiv.

På kortet figur 13 er der ved nr. 1 og 2 vest for Hørup Kirke registreret to gravhøje. De er for længst forsvundet i forbindelse med byggeri og vejanlæg i Kjellerup. Mod nord er der vest for Levring ligeledes registreret gravhøje, samt ved nr. 4 er der fundet såkaldte mosepotter fra ældre jernalder. Mosepotterne er lerkar nedsat i et vådområde, formodentlig som ofre til guderne.

På højdedraget syd for Hørup er der ved nr. 8 og 13 er fundet urnegrave fra ældre jernalder og desuden er der adskillige steder sydvest og sydøst og nordøst for Hørup fundet mosepotter fra ældre jernalder (nr. 4 ved Levring, nr. 5 og 10). Det viser alt i alt betydelig aktivitet i området i og omkring Hørup og Kjellerup i ældre jernalder, perioden fra ca. 500 f. Kr. – 200 e. Kr.

Figur 13. Tidligere registrerede fortidsminder omkring Hørup. Nr. 19, 20 og 28 omfatter de nye udgravninger.

Syd for Almtoft er der tidligere udgravet en gård fra yngre jernalder. Således bidrager de nye udgravninger med et vigtigt bidrag til denne periodes bebyggelse samt oldtidsbebyggelses udvikling og struktur i området.

Vikingetidens bebyggelse kender vi ikke. Der er dog i Almtoft fundet en massiv guldring, som stammer fra vikingetidens slutning i 1000-årene. Den blev fundet af Anton Pe-

tersen under efterårsgravning af haven og er et enestående fund, hvis nærmeste parallel stammer fra Simrishamn i Skåne.

Ringen er rigt ornamenteret med dragehoveder og har en indfatning, hvor der må have siddet en smykkesten. Den vejer 52 g og har skarpe kanter indvendigt, så det har næppe været en fingerring. Måske har den prydet en stav. Det kendes især fra middelalderen i flere sammenhænge: pilgrimsstave, bispestave og øverst oppe: kongens scepter.

Figur 14. Søjvindsvin har altid fascineret og er blevet samlet til alle tider. Vi ved ikke hvilken betydning man har tillagt dem i jernalderen. Søjvindsvin har en diameter på 2,5 cm.

Tak til Kjellerup Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Jensen, Jørgen, 2003: Danmarks Oldtid – Ældre jernalder.

Jensen, Jørgen, 2004: Danmarks Oldtid – Yngre jernalder og vikingetid.

Mikkelsen, Dorthe Kaldal, 2000: Almtoftringen. Brudstykker fra Blicheregnet 2000, s. 46-49.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.: VSM 08923

Lokalitet : Hørup

Sogn, herred og amt: Hørup sogn, Lyngård herred, Viborg amt.

Dansk Kulturhistorisk Centralregister:

130607-19 og 20

Kulturarvsstyrelsens j. nr.: 2003-2122-0768

Byherre: Kjellerup Kommune.

Areal: Ca. 29 ha blev prøvegravet i alt. Denne bygherrerapport omhandler fem mindre delområder på i alt ca. 8.300 m². Udgravningerne blev foretaget i henholdsvis 2005 og 2006.

Rendegravemaskine fra: Arkil A/S.

Deltagere i udgravningen: Martin Mikkelsen (udgravningsansvarlig)

Dorthe Kaldal Mikkelsen (udgravningsansvarlig og daglig leder)

Mikkel Kielsen (daglig leder)

Thomas Nielsen (student)

Mogens Sørensen (arbejdsmand)

Rune Lesner (arbejdsmand)

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjerminde 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wählin og Martin Mikkelsen 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Under udarbejdelse.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplads- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008. Under udarbejdelse.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen 2009.
30. Hjortdalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen.
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum 2009.
34. Rugballegård – brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
36. Birgittelyst – boplads og aktivitetsområde fra yngre bronzealder og førromersk jernalder samt vejforløb fra historisk tid. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
37. Ørum Industrivej – boplads fra yngre bronzealder og førromersk jernalder. Elin Vanting 2009.
38. Mølgård, Resen – boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Kamilla F. Terkildsen. 2009.
39. Iller – en bebyggelse fra yngre jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Jættestuetomt fra yngre stenalder samt boplads fra romersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen 2009.

